

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:

Уявлення про норми справедливості
в місцях покарання серед колишніх в'язнів.

Очкуць

Виконала студентка 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи – ССО-18Б
Очкуць Лілія Володимирівна

Науковий керівник:
доц. кафедри Погоріла Н.

Львів 2022

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Засади тюремної субкультури в Україні	9
Розділ 2. Норми та поняття в виправних колоніях та справедливість цих понять з точки зору колишніх ув'язнених	10
Розділ 2. Справедливість непокори	26
Висновки	29
Бібліографія	32

Вступ

В міру змін пенітенціарної системи, типу злочинів та уявлення про “мораль”, фізичне насильство теж змінилось, бо не має того ж впливу на свідомість індивіда, як, наприклад, насильство моральне. Коротко про це пише блогер Юрій Плантаус посилаючись на книгу Мішеля Фуко “Наглядати і карати”. Він дописує наступне: “Суб'єктом злочину перестає бути тіло злочинця, ним стає його душа. Поширюється теза про терпимість до підсудного і про більшу нетерпимості до злочину. Для запобігання злочинів пропонується поширювати у свідомості громадян уявлення про невідворотність покарань, розглядається необхідність масової профілактики злочинів.

Головним і практично єдиним покаранням за всі кримінальні покарання стає в'язниця. Вона стає в один ряд з такими дисциплінуючими механізмами, як лікарня, школа, мануфактура, казарма, і при цьому поєднує в собі риси кожного з них, в'язниця стає нічим іншим ніж простором примусової нормалізації індивідів, з даного часу кожному індивіду відводиться його власне місце. Правосуддя більше не бере на себе публічну відповідальність за насильство, пов'язане з покаранням злочинів.”¹

«Закони і суспільна мораль кримінального світу відрізняються від держави тільки тим, що встановлюють справедливість тільки для своїх. Наприклад, крадіжка гаманця в трамваї - це чесний спосіб заробити на життя, а взяти пару сигарет в зону без прохання - це суворо каральний злочин (полювання на щурів). Принцип тут у всі часи і в усіх народів однаковий: «Фраера - законною здобиччю, а бариги зобов'язані нам у житті»» [19, ст.7]

¹ <http://yu-plantus.vkursi.com/1511.html>

Актуальність

Сучасна Україна поступово відходить від системи тоталітаризму, узурпації влади та нерівності прав громадян, які були присутні в Радянському Союзі та перейшло у “відбирання” влади шляхом вбивств, рекету та корупції, яка була в нібито “незалежних” 90-тих. Саме пережитки “бандитських” норм залишились досі в виправних установах України. Постать ув’язненого героїзується в піснях російського “блатного” Шансону та навіть створює драматичний образ в’язня який щиро любить свою сім’ю, в особливості, матір та “сидить” на зоні безпідставно. Так само в цих піснях деколи оспівується приниження, безчестя та перевищення прав та обов’язків наглядачів та інших працівників адміністрації виправної колонії.

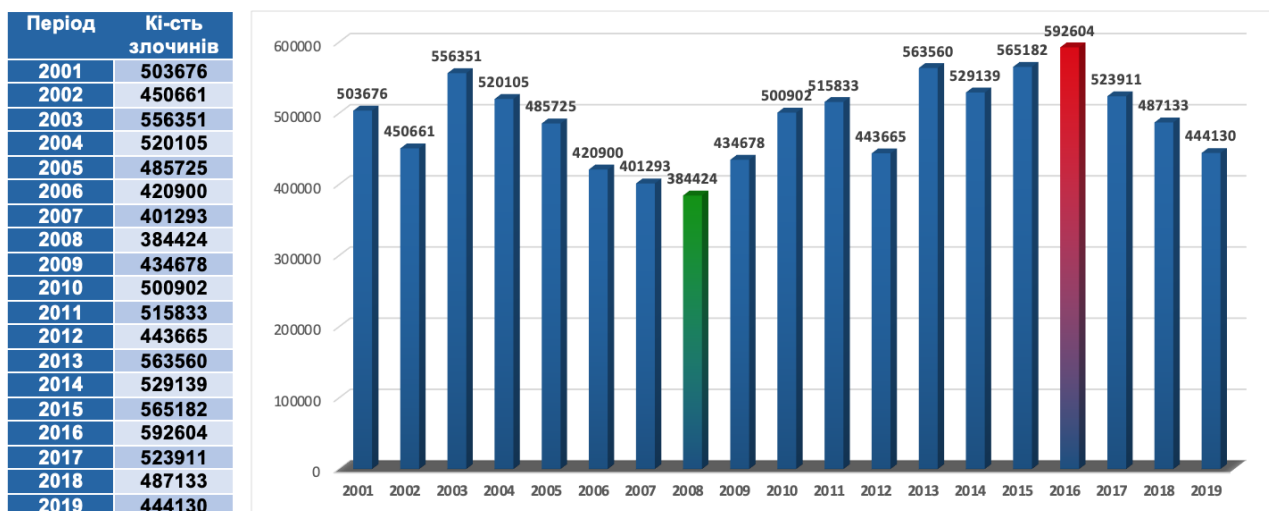
Так само актуальність цієї теми уособлюється прийняттям українською владою окремих європейських конвенцій, які мають на меті захистити честь, гідність та право на порядне життя. «За даними Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України, які були надані проекту «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в’язничної реформи в Україні», упродовж 2020 року в Україні, як і в інших європейських державах, спостерігалось зменшення кількості тюремного населення. Станом на 1 січня 2020 року в українських в’язницях перебувало 52863 ув’язнених, а 1 вересня 2020 року – 50890 осіб.

За даними опитування SPACE, Україна посідає 9-те місце в Європі за кількістю ув’язнених.

На 1 січня 2020 року 18987 осіб перебувало в слідчих ізоляторах, 33788 – в кримінально-виконавчих установах, 88 – у виховних колоніях. Окрім того, 14 дітей віком до трьох років перебувало у виправних установах разом з їхніми матерями. Щодо гендерного розподілу, то 50253 ув’язнених – чоловіки,

з них 38 – неповнолітні, і 2610 ув’язнених – жінки, з них 4 – неповнолітні. 1173 ув’язнених – іноземці.»²

Для порівняння надаються статистичні дані про кількість вчинених злочинів з 2013 по 2019 рік за даними «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення. Форма №1», розміщеного на сайті Генеральної прокуратури України: ³

Разом з пережитками бандитизму про які писалося раніше, залишилися актуальними і норми, так звані «життєві поняття», які ув’язнені широко використовували та використовують в суспільному житті. Ті, хто дотримується цих неофіційних правил так і позначають- «живуть по поняттях». Звідки взяли ці «поняття», як їх визначають і наскільки вони є етичними?

Російський науковець Лев Волохонский в своїй книзі « По поняттям. Происхождение современной общественной морали» спробував дослідити витоки так званих «норм», які об’єднались в окрему тюремну субкультуру, здобули широку популярність у всіх верствах населення та навіть дозволю собі сказати, мали безпосередній вплив на державотворення України.

² <https://www.prostir.ua/?news=riven-uvyaznennya-v-es-ta-ukrajini-prodovzhuje-znyzhuvatys-oprylyudnena-schorichna-kryminalna-statystyka-rady-evropy>

³ <https://newcriminalcode.org.ua/statistics>

На думку Лева Волохонського, така «жизнь воровская», яку ми знаємо, бере свої витoki з революції 1917 року, де «При повному безладді в країні часом відбувається нестабільна єдність більшовиків і кримінального світу на основі ідеї «забирати і розділяти», і опісля приходу до влади комуністичної влади відбувається жорсткіша конфронтація понять «комуністичного соціалізму»⁴ та «воровського закону». Автор вважає, що хоча, первинно, влада вважала в той час злочинців, як «близьких ідейників», але при подальшій «співпраці» почала саджати за ґрати, надіючись на «виправлення» трудовою працею. «Приблизно з 1937 року держава стала повністю тоталітарною і вступає в жорстке протистояння з кримінальним світом.

Революційна мораль влади повністю стає тоталітарною, суспільна мораль зникає разом із суспільством, християнські цінності, збережені кількома, стають суто індивідуальними, а злочинський закон посилюється і від антисоціального стає антидержавним. У країні всього 2 системи цінностей: тоталітаризм і злочинський закон.» [19, ст.4] Як саме визначився той самий «злочинський закон» або хто був його автором – достеменно невідомо. Волохонський вважає, що це бралось з історичних пережитків норм та покарання, наприклад уставу Запорізької Січі або кримінальних анклавів морських розбійників-піратів. Як докази він наводить цитати з монографії Архенгольца, ось одна з них : « Ніздрі і вуха товариша, який обікрав були вирвані, а потім посаджені на тверду землю в місці, де він не міг очікувати хорошої долі. Якщо хтось торкнувся державної власності і ціна вкраденого була з піастр, то він був «затмарений», тобто висаджувався на березі безлюдного мису або острова, де йому давали пістолет, трохи свинцю, пляшку пороху і пляшку з водою.» [19, ст.6] З даними висновками можна погоджуватись або ні, але особисто я схиляюсь до думки, що створення таких норм, покарань, понять і схожого є суто наслідком колективної уяви, яка обмежувалась суто рамками особистої етики та моральності людини. Тобто, чим менше моральних принципів було в індивіда, тим жорстокіші «поняття» він поширював.

⁴ Комуністичний соціалізм – в даному значенні те ж саме, що комунізм - ідея суспільного ладу, за якого всі люди будуть рівноправними трудівниками і власниками суспільного багатства, є давньою мрією людства

Актуальність саме цієї роботи полягає в тому, щоб дослідити які були створені так звані «поняття» про справедливість в українських сучасних виправних установах, чи збережені вони досі та як проявляються? Це дасть знати в якому темпі пенітенціарна система України відходить від вкоренілої «радянщини» та які є «залишки» в сучасних установах з кримінальних або «лихих» 1990-х років.

Також, завданням роботи є дослідити поняття рівності та свободи серед членів внутрішніх неофіційних угруповань та про справедливість у виправних колоніях в Україні. Для опису норм та понять, які лежать в основах тюремної субкультури будуть братися приклади з джерел про перебування у в'язницях Російської Федерації, так як, поширення тюремної субкультури, такої як ми знаємо з 90-х років минулого століття бере свої витoki саме звідти. До того ж, деякі респонденти мають походження з тої Російської Федерації й мали досвід перебування у тих тюрмах та по даних з інтерв'ю значних відмінностей у нормах та їх поширенню між двома сусідніми країнами не виявлено.

Мета дослідження

Дослідити сприйняття, творення та ставлення до норм та понять у виправних колоніях України.

Об'єкт:

За критерієм носія проблеми: Колишні ув'язнені виправних колоній України.

За критерієм загальної проблеми: сприйняття, відтворення та ставлення до суспільних норм у закритих суспільствах колоній України.

Предмет:

Сприйняття, відтворення та ставлення до суспільних норм у виправних колоніях України.

Завдання:

Завдання 1: дослідити поняття тюремної субкультури, її витоки та поширення у виправних колоніях України.

Завдання 2: дослідити створені норми та поняття у виправних колоніях України.

Завдання 3: дослідити справедливість цих норм з точки зору колишніх ув'язнених виправних колоній України.

Завдання 4: дослідити вплив норм та вплив працівників пенітенціарної служби у виправних колоніях України

Гіпотези:

Гіпотеза 1: Наявність норм та понять доводить існування тюремної субкультури у виправних колоніях України.

Гіпотеза 2: Справедливість норм та понять визначається впливовістю на них тюремних каст.

Структура роботи:

“Курсова робота складається з: вступу, двох розділів, висновків, списку джерел, наукової літератури, який налічує 23 позиції та 6 глибинних інтерв'ю.

Опис інструментарію

В ході дослідження було опитано 6 респондентів, які були колишніми ув'язненими українських виправних колоній. Було використано метод глибинних інтерв'ю з аудіозаписом розмови. 5 із них, останні свої терміни відбували у чоловічих в'язницях Західної України, а саме в місті Дрогобич. Респондентка не вказувала в якій жіночій колонії «сиділа».

Під час інтерв'ю використовувався тюремний жаргон, діалектичні слова та «кримінальні» фразеологізми, які будуть пояснені в ході роботи.

Розділ 1. Засади тюремної субкультури в Україні

Термін «субкультура» відомий серед українців ще з 2000-х років, коли на теренах колишнього Радянського Союзу почали утворюватися молодіжні рухи, такі як «готи», «Емо», «панки»... Вони вирізнялися способом життя, стилем одягу, цінностями, тощо. Якщо говорити про молодіжні субкультури, то : «З точки зору культурології субкультура – це такі об’єднання людей, які не суперечать цінностям традиційної культури, а доповнюють її.»⁵ Запитанням залишається лише те, чи можна так само «доповненням» вважати тюремну субкультуру, чи вона є абсолютно іншою ланкою у національній чи, суспільній культурі. З наукового погляду, такі визначення використовувались раніше і використовувались саме для означення девіантної поведінки: «Поняття "субкультура" зародилось в 30-ті рр. ХХ ст. в західній науці, переважно завдяки дослідженням науковців Чиказької соціологічної школи. Термін "субкультура" набув значення деліквентності (злочинності) підліткових спільнот з появою праці Альберта Коена "Правопорушники: Культура банд" (1955). Культура банд виокремилась як опозиція до базової культури американського "середнього класу", саме в такому протистоянні визначився головний напрям осмислення поняття «субкультура» [3, ст. 97] , а «тюремна субкультура» стала поширюватись в Україні та на теренах колишнього Радянського Союзу в 1980-90-х роках. До того ж, згідно з даними з статті Лева Гули можна зазначити наступне: « Л. А. Мильяненков вважає, що на початку кримінальна субкультура виникла в закритих виправно-трудовах установах, а потім поширилася за їхніми межами, захопивши значну частину підлітково-юнацької популяції, зокрема педагогічно важких підлітків, які, до речі, і становлять пізніше основну масу “першопроходьців”, тобто засуджених вперше. З’явившись в установах виконання покарань і “вийшовши на волю”, кримінальна субкультура почала блокувати і перекручувати виховні дії педагогів і оточення, руйнувати внутрішньо колективні взаємини, замінюючи колективістські стосунки

⁵ <https://www.kursak.com/molodizhni-subkultury-oznaky-istoriia-vydy/#1>

відносинами кругової поруки, колективізм – клановістю, товариство – квазітовариством, виправдовувати і заохочувати злочинну поведінку і злочинний спосіб життя [12, с. 49–50].» [4, ст. 227] Варто зазначити, що тюремна субкультура має значно ширше поширення, ніж у суто закритих суспільствах. З даних, які були зазначені у інтерв'ю з респондентами, які на час запису вважались саме «колишніми» ув'язненими виходить, що якщо ти зек- то зек назавжди. Протягом усіх аудіозаписів прослідковувалась одна думка: навіть якщо ти «вийшов з зони», вплив тих норм, понять, травм, тощо переслідують в'язнів і після реабілітації. За моїми спостереженнями, дехто з респондентів суто підсвідомо та фактично, безпідставно мав страх ділитись якимись даними, бо переживав, «що за ним прийдуть»⁶ Дехто відчував наслідки травмування фізичного чи ментального насилля і не бажає шукати способи «нормального життя». Як приклад, один з респондентів, після того, як вже декілька років живе «на волі», має де проживати, чим харчуватись, джерело доходу та є повністю ізольованим від тюремної субкультури, тобто він не спілкується з кимось з колишніх «товаришів», все одно має, назвемо звичку, кожного разу, коли він їде у місто (поточне місце проживання респондента область), він напивається. Зрозумілих пояснень для цього «феномену» не має, але його працедавець пов'язує це з «минулим життям» у виправних колоніях. Що це за норми і поняття та їх впливовість розглянемо у наступних розділах.

Розділ 2. Норми та поняття в виправних колоніях та справедливість цих понять з точки зору колишніх ув'язнених

Якщо в натовпі людей Ви побачите людину, яка вдягнута у чорне вбрання, має виражений макіяж, незалежно від того чи це жінка чи чоловік і емоційно ця людина вирізняється(ходять з «кам'яним лицем», як приклад), то першою думкою може бути, що це представник якоїсь молодіжної субкультури, як от Емо чи гот. Представника тюремної субкультури впізнати значно важче, бо їхні символи не виражаються якимись зовнішніми складовими, хіба татуваннями,

⁶ Підтверджена думка респондента 6, який на момент запису інтерв'ю входив у найвищу касту «блатних».

але з значним поширенням моди татуювань без вкладання у ці татуювання особливих значень, цей фактор теж є не вирішальним. Визначити представника цієї культури можна лише після того, коли дізнаєшся більше про його світогляд, його минуле та дізнавшись, які ідеї він сповідує. Саме ці ідеї і визначаються нормами і «поняттями» і «навчитись» їх можна лише після перебування у первинному середовищі, тобто у в'язниці.

А.В. Градецький вважає виправні колонії так званою «академією злочинного світу», в якій досі підтримуються традиції, встановлюють ієрархію, готують «молодих бійців» та «підвищують кваліфікацію» сформованих злочинців. [4, ст.29]

Ірвінг Гофман зазначає навіть про візуальні важливості колоній. До прикладу: «Декоративні та постійні елементи оздоблення в місці, де зазвичай протікає якесь конкретне уявлення, а також певні виконавці, зазвичай бувають там, надають цьому місцю особливий дух. Навіть коли традиційне виконання там в даний момент не йде, місце продовжує зберігати якісь властивості зони переднього плану.... і хоча ці 'люди можуть вести себе не дуже шанобливо, роблячи свою роботу, сама ця їхня неповага НЕ безформна, а частково структурована і виразно зорієнтована тим, що в даному разі вони зобов'язані відчувати, але не відчують. Точно так ж якесь місце може отримати широке визнання як тимчасовий притулок, де не обов'язково дотримуватися певних норм поведінки, і отримати його тільки тому, що місце це міцно ототожнюється з образом задньої зони» [14, ст. 161-162]

Норма 1. Проживання.

Таке вирізнення проявляється не лише зовнішньою архітектурою, а й внутрішнім розпорядком. Як сказав респондент 6, в бараках⁷ ув'язнені живуть по 4-6 людей, але залежно від того в якій касті ти перебуваєш твоє місце перебування теж може вирізнитись.

⁷ Барак- кімната, де налічується 4-6 місць для проживання ув'язнених.

«Опущені» та «ображені» не живуть разом з «мужиками». Для опущених виділяється спеціальна «комора», для «обіжених» часто є місце теж окремо від представників інших каст і знаходиться територіально вона теж найдалше. Питання щодо того, чи справедливе таке розмежування не лише у ставленні між кастами, а навіть у територіальних рамках частіше не піднімається. Правозахисники, які займаються впровадженням європейських ідей, головною з яких є рівність, не піднімають це питання з двох причин: 1) недоступність/відсутність інформації щодо такого проживання, 2) пріоритетним залишається захист прав ув'язнених, які стосуються гідності, етики та моралі.

«Порушення тілесної приватності також притаманні установам ДКВС України та мають місце у випадках:

- розміщення спальних місць впритул одне до одного;
- відсутності фіранок (перегородок) у душових точках лазні;
- встановлення оглядових вічок безпосередньо у санвузлах;
- проведення повних оглядів (з роздяганням) у присутності сторонніх осіб.

При цьому, Адміністрація ДКВС України у відповіді на відповідний звіт зазначила, що «Ведеться постійна профілактична робота із засудженими щодо недопустимості розташування спальних місць впритул одне біля одного».[12,с. 32]

Самі ув'язнені вважають такий розподіл справедливим.⁸ В тих самих бараках існують й свої норми спів проживання. Респондент 6 в інтерв'ю зазначав, що несподіванкою для нього було, що представники нижчих каст не мають права торкатись речей, яких торкались представники найнижчої касті, тобто «опущених».

⁸ Респондент 1

Так як, за «тюремними законами» в обов'язки «опущених» входить і прислуговування «братві» і прибирання, то виконувати «накази» ув'язнений має обережно.

Як згадував той самий респондент б: «..ніхто з «вищих» не має права торкатись зливної бачка, тобто, опісля того як ти «зробив свої справи», ти чекаєш «опущеного». Опис тюремних каст у виправних колоніях України будуть розглянуті далі у роботі.

Що стосується ставлення самих колишніх ув'язнених до умов проживання в українських в'язницях, то більшість з них, окрім респондента, який на зоні був авторитетом, погоджуються з думкою, що «як на тюрму, то нормально»⁹

Відмінна ситуація була у «обраного» респондента, який був в «особливому» рангу серед ув'язнених. За його словами, для нього була виділена простора кімната з диваном, телевізором, «були червоні гарні штори, шкафчик ось такий (показує на дерев'яну шафку у кімнаті, де проводилось інтерв'ю»¹⁰ За словами самого колишнього ув'язненого умовами проживання він був приємно здивований, хоча «сидів» не вперше.

Норма 2: Азарт

Багато хто з нас хоч раз бачив хоч один епізод з пострадянських (зачасту саме російського виробництва) детективних/кримінальних фільмів чи серіалів. Саме з цих фільмів я вперше дізналась, що карти, доміно чи нарди є поширеними настільними чи азартними іграми у в'язницях. Але, за даними респондентів такі ігри мають не просто розважальний характер. В записі респондента б є свідчення, що будь-які гроші, які «приходять з вулиці», до прикладу, коли хтось «з своїх проносить», такі гроші вважаються «нечистими» і саме очищуються вони за допомогою таких азартних ігор. Найчастіше, для «очищення» валюти використовується карткова настільна гра.

⁹ Питання стосувалось чи задоволений респондент умовами проживання, в тому числі санітарними.

¹⁰ Респондент б

Здавалося б, що для проживання в закритій установі, де проживання цілком оплачується з державного кошторису, не має потреби у якійсь оплаті. Та, кожен з респондентів у своїх інтерв'ю'ю згадував, що або він за щось платив, або йому платили, або хтось за щось розплачувався. Автор Станіслав Симонов в своїх книзі «Як вижити в сучасній в'язниці» пише, що «затягнути» людину в азартну гру неважко. Часто, ті що розкладають карти, самі ж їх створюють і завдяки досвіду та майстерності можуть пальцями визначити порядковість чи «масть» та за проханням когось впливового «підтасувати» інструменти гри. В тій самій книзі згадується досвід автора з перших вуст, про те, що він сам не раз бачив, як ув'язнені програвали все, впритул до взуття і пізніше, виготовляли собі саморобні «тапочки» з пластикових пляшок для подальшого пересування. [19, ст.2]

Використання вже «чистих грошей» є обмеженим, необмеженими залишаються способи покарання, якщо ти щось комусь забракував. В тій самій книзі Станіслава Симонова описуються випадки, коли ті, що програли в азартні ігри «закладали» житло, засоби пересування або інші коштовні речі на волі, часто при допомозі кримінальних авторитетів чи колишніх в'язнів. Якщо той, хто програв мав ресурси всередині тюрми, то він розраховувався ними або «залишався винним» комусь та при потребі – виконував доручення. За словами респондентів, ці доручення часто стосувалися вирішення ситуацій всередині неофіційних груп або інше. Як приклад, фізичне «перевиховання тих, хто не слухав». Респондент 1 неодноразово згадував, що якщо ти мав кошти та можливості, то міг скористатися послугами «бариг»¹¹ та отримати доставку в саму «хату» заборонених на території виправних установ предметів та речовин. Найзатребуванішими залишаються алкоголь, тютюн та наркотичні засоби.

Але й це може бути небезпечним. Респондент 2 у своєму інтерв'ю згадував по отримав «по заслuzі», через те що не «здав» того, хто проносить йому спиртне з волі.

¹¹ Продавець, торговець, бізнес якого оцінюється як недостойний. <https://slovnyk.ua/index.php?swrdбарига>

Хоча цією особою був прапорщик, їхня співпраця була таємною: « Чечен¹², благодарочка тобі [що не «здав»], мене б звільнили [з посади прапорщика]» Та все ж, при наявності коштів та зв'язків можна навіть на певний період «вийти на волю» і полікувати зуби в стоматологічній клініці. Про це згадується в фільмі «Тюрма можливостей», який був створений журналістами програми «Слідство.інфо». Також гроші, продукти або інші речі, які потрібні для проживання можуть скидатись на «общак». « Общак » - це такий собі фонд з ресурсів, куди кожен, хто має можливість, незалежно від положення. Користуватись таким фондом може кожен потребуючий, наприклад «новачки» на зоні, ті, хто потрапив на «бальнічку» або ув'язнені, які не мають налагоджених контактів ззовні. Kontakтами ззовні можуть бути родичі, які найчастіше доставляють продовольчі продукти, друзі, знайомі, колишні співучасники у злочинах або інші. Всі передані речі перевіряються пенітенціарними працівниками, та за даними респондента 1, за додаткову оплату : «вони можуть закрити очі». Таким чином проходить обіг грошей та товарів в закритому суспільстві в'язниці.

Норма 3: Ставлення до «інших»

Про творення норм на досвіді респондентів, які «відбували» свій термін у виправних колоніях України, можна зазначити наступне: про злочини, які були вчинені на волі, у великому суспільстві, респонденти розказують спокійно, про норми ,злочини чи аномалії , які були вже створені в умовах ув'язнення – з емоційним піднесенням. До прикладу, респондентка №3 з особливим спокоєм розповідала про те, за що «сидить» її сусідка по «бараку». Якщо коротко: вона вбила чоловіка, його закохану та її дитину в утробі, а от про те, що інша її напарниця стала частиною ЛГБТ-спільноти і там, в колонії, знайшла собі супутницю, вона розповідала з негативним захопленням, весь час нагадуючи, що «це не нормально». До того ж, необхідно зазначити про стан ЛГБТ-спільноти в українських в'язницях.

¹² Тюремний псевдонім респондента

Про цю ситуацію неодноразово згадував у своїх текстах Антон Симкович та Вадим Човган: «Відкрите негативне відношення в'язничних співробітників до представників ЛГБТ+ спостерігається й в Україні. Деякі такі співробітники навіть цитують релігійні тексти на підтримку гомофобії щодо засуджених. Вони також посиляються на конспіративні теорії, відповідно до яких прозахідні намагання українського уряду щодо толерантності спрямовані на руйнування українських моральних цінностей, сім'ї та суспільства 16 [9, р. 12]. Такі підходи сумісні з твердженнями американських дослідників, що пенітенціарний персонал може звинувачувати ЛГБТ+ засуджених у їхній власній віктимізації та відмовляти їм у захисті через те, що вони «виставляють все це на показ» [19, ст.8-9] Хоча тема сексуальних актів обговорюється лише на рівні «покарань» або стосунків всередині в'язниці(до прикладу ЛГБТ-пари, які створюються в самих колоніях), проблема залишається з захворюваннями, які передаються статевим шляхом. До прикладу, таке серйозне захворювання як ВІЛ/СНІД. За даними статті в *Journal of the international aids society* : «Серед 402 протестованих учасників 78 (19,4%) мали ВІЛ-позитивний статус, з яких 38 (50,7%) раніше не знали про свій ВІЛ-статус.»¹³ Звісно, залишається невідомим чи хворі заразились до прибуття у виправну колонію, але враховуючи «методи виховання», можна вважати, що є й інші хвороби, дані про яких не відомі широкому загалу. Варто згадати, що за даними респондентів, медична допомога надається в критичних випадках і то в тому випадку, якщо хвороба явно виражена або потребує госпіталізації. Так, респондент 1 поділився, що перевели його в «бальнічку», бо в нього було підтверджене захворювання статевих органів, а от наприклад, після досвіду нападу на нього від пенітенціарних працівників, допомога надалась лише локально, без подальшого огляду ситуації. З одного боку, це виглядає логічним, бо якщо б історія з цією ситуацією поширилась на широкий загал, було б «несолодко» усім. За словами старшого «зłodія в законі», навіть сплановані перевірки дисципліни ув'язнених та їхніх умов перебування погоджується зі всіма ланками у в'язниці.

¹³ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.7448/IAS.17.1.19005>

Якщо якась «девіантність» би дійшла до правозахисників, вони в поскаржились на органи влади, ті в свою чергу на адміністрацію пенітенціарних служб, бо допустили таку ситуацію, працівники б «дали втик»¹⁴ «братві», бо не слідкують за своїми «підлеглими», а «братва» швидше б за все розібралась би своїми способами з «винуватцем історії». Тобто, в кінцевому виході, постраждалий «отримав» би двічі. « Ти розумієш, це [розголос про проблеми всередині тюрми] не потрібно нікому, самі працівники приходять до «братви» і кажуть : «розберіться з цим самі, нам не треба проблем»¹⁵ Як висновок можна вважати, що права «братви» поширюються не лише на «виконавчу діяльність», як от наприклад визначення покарань, а й мають свій вагомий вплив на пенітенціарну систему загалом.

Норма 4: Ієрархія

«В'язниця («система») - це точна модель нинішнього суспільства. У ній присутні ті самі ситуації та способи поведінки, характерні для нашого суспільства в цілому. Поруч із треба розуміти, що «система» жорстко ієрархічна, а час у ній концентровано. При цьому кожен має дуже непросту долю. Нерви у всіх піднесені, простір обмежений (а це означає, що просто фізично відійти від будь-якої проблеми не вдасться), а майбутнє невизначене. У звичайному житті від конфлікту та проблем можна піти в буквальному значенні цього слова: не дзвонити, не відповідати на дзвінки, взагалі вимкнути телефон, уникати зустрічей, поїхати з міста або ж спробувати вирішити проблему, зачекавши якийсь час, підключити до її вирішення родичів, друзів, знайомих і так далі. У в'язниці це неможливо або майже неможливо. Утворившись одного разу, воно буде висіти над вами, як «Дамоклів меч», двадцять чотири години в добу і вимагати негайного вирішення» [19, ст.3] Хто ж може вирішити будь які проблеми «на зоні»? Ті ж самі неофіційні злочинні угруповання.

¹⁴ На сленгу – «отримати на горіхи»

¹⁵ Респондент 6

За словами респондента 1, на рівні ув'язнених за це береться «братва» або при серйозніших проблемах сам «пахан» (авторитет, блатний) визначає кому доручити виконання завдань, а на рівні адміністрації – ті самі «смотрящі», які є вихідцями з верстви «простих мужиків» або простих робочих іншими словами, але мають право співпрацювати з працівниками пенітенціарної системи.

Градецький вважає наступне: «Різні злочинні угруповання в середовищі засуджених становлять підвищену суспільну небезпеку.

По-перше, вони формуються з осіб, які мають кримінальне минуле (незалежно від того, були вони за це притягнуті до відповідальності чи ні).

По-друге, їх члени вчиняють злочини частіше, ніж інші засуджені.

По-третє, злочинні угруповання є своєрідними каталізаторами поширення злочинності в установах виконання покарань.

По-четверте, наявність “протиправного бізнесу” в місцях позбавлення волі, що існує завдяки злочинним формуванням, дає змогу втягувати в злочинну діяльність нових засуджених, а також негативно впливати на тих, хто не має змоги дістати підтримку з боку адміністрації виправних установ.

По-п'яте, ці структури мають свою ієрархію “авторитетів” (“вимагателів”, “охоронців” тощо).

По-шосте, члени таких груп насаджують атмосферу єдиної “сім'ї”, певні ритуали, після виконання яких між “новачком” і “авторитетом” настають відносини “батька” (пахана) та “сина” (пацана)» [7, ст. 29]

Та все ж, за словами респондента 6, «заслужене» звання «авторитета» або іншої «блатної» позиції, не гарантує перебування на ній довічно.

За даними респондентів, «розкоронування» злодія в законі може відбутись тільки через те, що під час «відбування» терміну він подасть клопотання на умовно-дострокове звільнення. Такий жест вважається ганебним.¹⁶

На російському форумі де описані норми та поняття тюремної субкультури у в'язницях російської федерації пише наступне про поняття «блатних»: «Стати блатним може кожен ув'язнений. Насамперед, він має бути чистим за вільним життям. Раніше, наприклад, шлях до вищої касты був закритий для тих, хто відслужив в армії, хто хоч раз вийшов у зоні на роботу. Наразі ці вимоги подекуди скасовані. А в деяких зонах блатні можуть виходити на роботу – у тому випадку, правда, якщо це не робота бригадиром, нарядником тощо, тобто якщо вона не дає йому хоч якоїсь офіційної влади над іншими. Не можуть стати блатними і ті, хто працював у сфері обслуговування, тобто був офіціантом, таксистом. Колишнє начальство – теж. Є ще безліч інших вимог до претендентів на статус блатного. На кожній зоні можуть бути свої особливі вимоги.»¹⁷

До прикладу, один з респондентів, який перебував й перебуває досі на позиції «авторитета в законі» є вища освіта за напрямком «журналістика».

Наступною категорією є так звані «мужики». Найчастіше це особи, які потрапили за ґрати через легкий або середній по тяжкості злочин. В самій виправній колонії представники даної категорії є «нейтральними» щодо своїх позицій, тобто не претендують на позицію «блатних» та не співпрацюють з адміністрацією.

¹⁶ <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20191105-kryminalni-avtorytety-ukrayiny-yak-ta-za-yakymy-pravylamy-zhyvut-zlodyi-v-zakoni/>

¹⁷ http://old.prison.org/lib/sov_pris/p2_06.htm

Якщо при виправній установі є якісь виробництва, де бракує робочої сили, як котельні, наприклад, то працюють там.

Період	Кі-сть злочинів усього	Невеликої тяжкості	Питома вага %	Середньої тяжкості	Питома вага %	Тяжких	Питома вага %	Особливо тяжких	Питома вага %
2001	503676	47231	9,4	243247	48,3	194776	38,7	15019	3,0
2002	450661	45914	10,2	172252	38,2	210718	46,8	21777	4,8
2003	556351	60693	10,9	209181	37,6	260655	46,9	25822	4,6
2004	520105	60648	11,7	202089	38,9	236556	45,5	20812	4,0
2005	485725	66809	13,8	198077	40,8	202408	41,7	18431	3,8
2006	420900	71374	17,0	174472	41,5	158915	37,8	16139	3,8
2007	401293	78789	19,6	172251	42,9	135646	33,8	14607	3,6
2008	384424	80852	21,0	167394	43,5	122782	31,9	13396	3,5
2009	434678	76858	17,7	203291	46,8	140932	32,4	13597	3,1
2010	500902	72774	14,5	249181	49,7	166853	33,3	12094	2,4
2011	515833	68511	13,3	265171	51,4	171119	33,2	11032	2,1
2012	443665	57426	12,9	231233	52,1	145733	32,8	9273	2,1
2013	563560	161669	28,7	231983	41,2	156131	27,7	13776	2,4
2014	529139	133259	25,2	215792	40,8	154216	29,1	25872	4,9
2015	565182	129022	22,8	236792	41,9	177855	31,5	21513	3,8
2016	592604	123644	20,9	236418	39,9	213521	36,0	19021	3,2
2017	523911	106827	20,4	202424	38,6	198074	37,8	16586	3,2
2018	487133	106768	21,9	196688	40,4	167986	34,5	15691	3,2
2019	444130	110483	24,9	177811	40,0	140468	31,6	15368	3,5

« За статистичними даними про кількість вчинених злочинів за ступенем тяжкості з 2001 по 2012 рік за даними листа-відповіді Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України №339зі/27/04/2-2019 від 09.08.2019 року на запит на отримання доступу до публічної інформації та статистичні дані про кількість вчинених злочинів за ступенем тяжкості з 2013 по 2019 рік за даними «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення. Форма №1», розміщеного на сайті Генеральної прокуратури України: та листа-відповіді Генеральної прокуратури України № 19/4-1520вих-19 від 26.09.2019 на запит про доступ до публічної інформації.»¹⁸¹⁹ ув'язнених за легким та середнім ступенем важкості є найбільше у виправних колоніях України, отже, можна вважати, що саме ланка «мужиків» є найчисельніша й утворює дешеву робочу силу.

За даними того ж публіцистичного форуму з описами норм та понять, але у досвіді російських колишніх ув'язнених про нижчі касти, яких на українських зонах називають «опущеними» та «ображеними», написано наступне:

¹⁸ [електронний ресурс]: <https://old.qp.gov.ua/ua/statinfo.html>

¹⁹ <https://newcriminalcode.org.ua/statistics>

«[Козли або ображені]- це відкриті працівники табірної адміністрації. Ті, хто погодився прийняти якусь посаду - завгоспу, завідувача клубу, бібліотекаря, коменданта зони. Ті, хто одягли "косяки" - нарукавну пов'язку. Ті, хто вступив до СПП – "секцію профілактики правопорушень", тобто у внутрішню поліцію табору. Ще їх називають "суками". "Зсучений" - який погодився працювати на ментів. Адміністрація називає козлів "активом", "особами, які твердо стали на шлях виправлення". Звичайно, зеки ставляться до них погано. До зрадників скрізь погано ставляться, а якщо врахувати, що на кожній зоні між адміністрацією та ув'язненими війна йде – то "холодна", то справжня – таке ставлення стане зрозумілим.»²⁰

Й існує найнижча верства – опущені або «петухи». Вони не мають ніяких прав чи привілеїв, й за словами респондентів можуть лише виконувати чийсь вказівки, наприклад мити вбиральню.

«Кажуть, краще померти, аніж стати "петухом". Поводяться з ними дуже жорстоко: змушують на деревах жити, мишей жерти, лампочки їм у зад засовують - хто будь що. Але це знову ж таки від режиму залежить. Найдикіші речі з ними на загальному режимі творять, не кажучи вже про «малолетку»²¹. Зі слів респондента 1, саме з кастою «петухів» як спосіб покарання проводяться масові оргії або проведення чоловічим статевим органом «опущеному» по губах.

«Ось на строгому їм легше. Там кожен зек знає своє місце. Зазвичай на строгому режимі, та й взагалі у будь-якій правильній зоні «петух» - це просто відкинута людина. У нього все окреме, і торкатися він ні до кого не сміє. Але якщо його образили, несправедливо з ним надійшли, він може поскаржитися авторитетам, і його захистять, бо досвідчені люди розуміють: замучений своїми піде шукати захист у чужих. Тобто працюватиме на адміністрацію, стукатиме. У «опущених» місця окремі, окремий посуд, робота окрема - плац замітати, «сортири» мити.

²⁰ http://old.prison.org/lib/sov_pris/p2_06.htm

²¹ Виправні установи для неповнолітніх

Брати в них нічого не можна. А дати, кинути, щоб не доторкнутися, можна. Хоча тут є винятки. Коли їх "вживають", це неприємним контактом не вважається.»²²

Хоча, ці цитати взяті з джерела, яке оповідає про особливості перебування в колоніях російської федерації, всі ці ж самі особливості були описані й респондентами 1, респондентом 2 і респондентом 7, що означає, що витoki і форми поширення є спільними або пересікаються в тюремних субкультурах України та російської федерації.

Щодо статусів, то в Україні ув'язнених поділяють на : «порядних» та на «непорядних», що так само називається неофіційними внутрішніми угрупованнями. Про це згадував Гула Л.: “Групи негативної спрямованості є найбільшою загрозою для нормальної діяльності виправної колонії, дотримання прав і свобод засуджених, у виправних колоніях з максимальним рівнем безпеки такі групи можуть становити до 30 % засуджених. “ [7, с. 488]

«Порядні» - це узагальнене значення для «блатних», тобто верхівки злочинної влади у тюрмах та людей, які є працевлаштованими в установах при в'язницях. «Непорядні» - це ув'язнені, які співпрацюють якимось чином з адміністрацією виправної колонії, ті, які засуджені за «неприйнятні» статті, найчастіше педофілію, звалтування, та ті, які якимось чином «проштрафилась» (крали в «своїх», не віддали борг або вступили в конфлікт з особою вищого верства у в'язниці). За словами Респондента 5, умови, залежно від того, хто в якій касті, теж були відмінними.

« Реально, всі живуть по-різному, тобто починаючи від того, як тебе привозять в «зону», якщо ти «великий перець», то ти в «карантині»²³ не знаходишся.»

Тобто, вже зараз, зі слів респондента, можемо побачити нерівність в умовах між вихідцями з різних каст. « В нас [на зоні], в основному були «мужики», та й взагалі більше «мужиків» [є]. ... в нас на зоні не було «вора в законі», був «положенець», тобто на «положенні вора»...негативного впливу не мало,

²² http://old.prison.org/lib/sov_pris/p2_06.htm

²³ «Карантин» - 3 тижні перебування у окремому приміщенні, перед тим, як ув'язнені будуть розподілені по місцях подальшого проживання.

скільки я там[на зоні] був, ніколи нічого [інцидентів] не мав»²⁴. Респондент 3, теж повторив слова респондента 4, та погодився, що «братва» мала на нього «нормальний вплив, такий порядок, таке було, є і буде...Я думаю, якби не ті люди, порядку би там [на зоні] не було б.

Двома впливовими ланками на зоні зашиються «смотрящі» та «вори в законі». На запитання в інтерв'ю, хто з них мав більший вплив, респондент 1 відповів наступне:

«Звісно, що авторитети [мали більшу впливовість], смотрящі – ні. Ще більшу авторитетність мали вори в законі, смотрящі – вони із нас, із «мужиків». Класифікацій ворів в законі є багато: ті, що зламували сейфи, «карманнікі», ті, що грабували квартири, аферисти (фармазонцікі їх ще називали), ось я, наприклад, фармазонцік.. Авторитетом в законі міг стати будь-хто, окрім гвалтівників.»

Лев Волохонський вважає, що кримінальні норми та поняття поширюються відповідно до концентрації осіб, які їх дотримуються: «Якщо припустити, що в Москві в трамваях краде тільки одна людина, то про норми і правила не йдеться. Якщо їх два, і вони перетнулися, то їм вже є про що поговорити. Якщо кишенькових злодіїв стільки ж, скільки трамвайних маршрутів, і вони хочуть працювати ефективно, вони просто не можуть уникнути якогось суспільного договору, хоча б конвенції про розподіл сфер впливу. Якщо їх більше, ніж маршрутів, доведеться встановлювати правила і норми. Відповідно, чим вище їх концентрація, тим більше контактів один з одним, тим більше правил і норм буде потрібно. Додайте до цього періодичне потрапляння у в'язниці, де потрібно регулювати не тільки професійну діяльність, а й всі інші аспекти життя. Те ж саме можна сказати не тільки про закони кримінального світу, але і про закони в цілому.»[19,ст.7]

²⁴ Респондент 4

Наступним важливим аспектом є, чому ці норми працюють і чому їм підкоряються. «А. Коєн розглядав і аналізував особливості культурних цінностей кримінальних об'єднань (банд, спільнот, угруповань), які звичайно знаходяться в культурно-духовній опозиції до звичайного соціуму. Людина, опинившись в злочинному угрупованні і добровільно або примусово сприйнявши його субкультуру, якби звільняється від інших соціальних заборон більш цього, їх порушення в окремих випадках вважається однією з норм кримінальної субкультури. При цьому, вплив субкультури на формування особистості та поведінку людини в окремих випадках переважає силу впливу загально-соціальної основної культури.» [5,ст.68] Якщо до прикладу, з будь-якої іншої субкультури можна «вийти», переусвідомивши свої цінності чи змінивши світогляд, то уникнути впливу тюремної субкультури, на мою думку, нелегко. Основним фактором можна вважати закритість та ізоляваність такого суспільства від «глобального» соціуму, але опісля відбуття покарання шанси на «реабілітацію» мали б бути більшими. Але і тут може бути проблема. Як пише Василь Кузан в своїй дослідницькій роботі : «Також, особливістю української пенітенціарної системи є те, що часто особи, які з тих чи інших обставин потрапляють до в'язниці та замість усвідомлення скоєного злочину та перевиховання, попадають в негативне середовище та одержують психічні розлади. Довгий час психіка ув'язненого піддається негативному впливу, і без того важка ситуація поневолення, доповнюється жахами умов проживання між злочинцями. Після виходу з в'язниці вони неспроможні в подальшому продовжувати нормальне та правове життя в соціумі. Перебуваючи довгий період в місцях позбавлення волі, ув'язнені повинні перевиховувати свої негативні сторони особистості та отримувати знання для подальшої спроможності знайти своє місце в суспільстві, а натомість люди одержують так зване «клеймо зека» та зламану нервову систему, неправильне усвідомлення дійсності і небажання змінюватися самостійно.»[20, ст.1]

У статті Антона Симковича зазначені наступні рядки: «Хоча засноване на репутації ув'язнене "суспільство" пам'ятало б таку публічну підмісію, на дошці оголошень на парадному майданчику під назвою "Ті, хто не дотримується свого слова" відображали імена рецидивних в'язнів, які повторили злочини, що може додатково підірвати неформальний статус ув'язненого, якщо вони повернуться до основної в'язниці після перебування в секторі попереднього звільнення.»

Як виправдання, можна зазначити, що все частіше, зі слів респондентів, у в'язницях створюються умови для інтелектуального розвитку, наприклад виділення окремих просторів під бібліотеки, створення «відпочинкових кімнат», які оснащені телевізорами, щоб ув'язнені могли мати уявлення про те, що відбувається у світі, а для тих, хто вже відбув свій термін покарання, в Україні останнім часом, створення все більше реабілітаційних центрів і для жінок, і для чоловіків, де надається не лише психологічна підтримка, а навіть можливість працевлаштування або юридична допомога, з якою, найчастіше матері з дітьми, можуть отримати якусь компенсацію від влади та іншу підтримку. Тому, можна вважати, що подальше «перебування» в субкультурі або підтримання якихось контактів з «минулим життям» є лише особистим вибором в'язня.

Як було зазначено у статті Крикушенка О.Г: «Засуджені переносять у виправні установи ті цінності кримінального середовища, які вони визнавали на волі, тому запобігання розповсюдженню субкультури варто починати не тільки з прибуття засуджених до виправної колонії чи до слідчого ізолятора, але з оздоровлення суспільної моральності взагалі». До цієї цитати можна лише додати рекомендації, які не суто стосуються суспільної моральності, а й ті, які стосуються стереотипів, етики та толерантності. Інший приклад, стосується вкоренілих норм стосується крадіжки. Якщо ти «сидиш» за крадіжку, то це нормально, ба більше, при наявності більше злочинів пов'язаних з грабуванням і з завоюванням авторитету, тебе можуть «підвищити» до «зłodія (вора) в законі». А, якщо ти вкрав якусь річ в колеги по бараку, то ти «опускаєшся» в становищі до нижчих каст. Які обов'язки нижчих каст? Прибирати, зокрема вбиральні, прислуговувати вищим станам, але цікавий факт: «представник»

вищої касті ніколи не прибирає, не має такого права, ба більше, він не може і має торкатись до чогось у вбиральні, якщо до цього торкається, так звана прислуга, з нижчої касті.²⁵ Ще одна цікава тема, яка не піднімається в громадськості – чоловіче зґвалтування. Респондент 5 зауважив, що зараз, якщо хтось з вищої касті потребує статевого акту з представником, так званих, «опущених», то назвемо «клієнт» має «расположить к себе»²⁶. Раніше, погодження могло бути й за пачку сигарет і вважалось як певним зобов'язанням перед «вищими». Це стосувалось всіх гендерів та сексуальних орієнтацій.

З наукової роботи Андрія Бови можна додати наступну цитату: « На думку Т. Парсонса, схильність до спільних цінностей служить основою порядку. Порядок, наприклад, в економічній системі ґрунтується на генеральній угоді (комерційній моралі), сфера бізнесу проявляється в одному - тимчасово як сфера моралі і права, так як виконання укладених договорів забезпечується моральними обов'язками або юридичними санкціями».

Розділ 2. Справедливість непокори

З 2018-го року, правозахисні групи вимагають уряд вилучити статтю 391 Кримінального кодексу України, який визначає злісну непокору адміністрації виправної колонії, й не позбавляти волі на часто, ще один термін. « Як переконують автори проекту, адміністрації установ виконання покарань та Державна пенітенціарна служба України навіть без ст. 391 КК мають достатній правовий інструментарій для впливу на злісних порушників режиму відбування покарання, зокрема шляхом переведення порушника до дисциплінарного ізолятора (ДІЗО). Якщо ж непокора засудженого матиме насильницький характер, він буде притягнутий до відповідальності за відповідними «профільними» статтями Кримінального кодексу.»²⁷

²⁵ Респондент 5

²⁶ Той ж Р.5

²⁷ <https://femida.ua/novyny/proponuyetsya-ne-pozbavlyaty-voli-za-zlisnu-nepokoru-vymogam-administratsiyi-v-yaznytsi/>

Але яким чином визначається ця «злісна непокора»? У відео, представленому Харківською правозахисною групою, позивач «отримав» додатково 3 роки після закінчення першого терміну, лише через те, що писав скарги на умови та ставлення наглядачів та адміністрації колонії, в якій перебував. До того ж, за даними респондентів, висвітлювати внутрішні конфлікти чи проблеми на загал є великим порушенням. Респондент 5 розповідав, що будь-які дискусії між ув'язненими та адміністрацією вирішуються неофіційною кастою «блатних», тобто тих, хто має найбільший вплив. Тоді, представник вищої касти йде на переговори до працівника адміністрації виправної колонії та залагоджує суперечку. Такий вихід з ситуації підходить для двох сторін, бо як зазначив респондент 5 : « зараз треба з адміністрацією співпрацювати, без бунту та скандалів.»

«Володимир [позивач] вперше до Харківської правозахисної групи звернувся ще в 2012 році і розповідав про тортури і знущання, які з ним відбувалися в Олексійовській виправній колонії №25 міста Харків. Бордун наважився опублікувати статтю на сайді ОРД під назвою "Голая правда или взгляд изнутри на харьковскую колонию"²⁸

Чи є таке право у представників пенітенціарної системи? На думку професора Ортинського та кандидата юридичних наук Колба – є. «.. індивідуальне та віктимологічне запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації УВП як одній із підстав застосування до засуджених, позбавлених волі, заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї – це комплекс соціально-виховних, режимних, оперативно-розшукових та інших заходів, що застосовуються індивідуально щодо тих засуджених, які схильні до вчинення цього злочину, відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства України, з метою кримінологічної профілактики, відвернення та припинення такого суспільно небезпечного діяння в місцях позбавлення волі.»

²⁸ <http://khp.org/1439631594>

За даними респондента 5, на його досвіді, непокура проявлялася протестом. Але тут, бунт розпочався через те, що «авторитету» не надавали медичну допомогу. Зі слів того ж респондента, адміністрація боялась привернення уваги, тому того ж дня, до пацієнта був доставлений лікар з сусідньої області.

На думку правозахисників та авторів законопроекту, який має на меті скасувати дію статті 391 Кримінального кодексу України, пенітенціарні служби, а відтак адміністрація колонії, наглядачі та охоронці мають свої важелі впливу, які можуть замінити «додавання терміну». Респондент 2, у інтерв'ю згадував, що у ДІЗО (дисциплінарний ізолятор) відправляли не тих, хто спричиняв непокуру, а тих, в кого під час планового обшуку, наглядачі знайшли заборонені предмети (телефон, алкоголь, наркотики, тощо). Респондент 1, зазначив, що після того як спричинив непокуру, то не «відсиджувався» в ДІЗО, а отримував тілесні ушкодження від наглядачів виправної колонії. «В мене барабанна перепона «лопнута», відбили [нецензурна лайка]...били мене палками, все потріскало...»²⁹

Насильство не може бути виправданим, але у статті Антона Симковича є наступна думка : « Тим не менш, Сайкс (1958) та наступні коментатори переконливо стверджують, що застосування сили може бути ефективним як короткостроковий захід і контролювати обмежену кількість людей (наприклад, Фуко, 1975; Гепберн, 1985; Карклінс, 1989; Кауфман , 1988) ...багато в'язниць по всьому світу тягнуть за собою взаємодія між персоналом і в'язнем (Cheliotis, 2014; Crewe, 2009; Liebling, 2004; Mathiesen, 1965; Piacentini, 2004). У таких тюрмах офіцерам доводиться в більшій чи меншій мірі покладатися на відносини та культивувати соціальний порядок із в'язнями (Bandyopadhyay, Jefferson, & Ugelvik, 2013; Crewe, 2009; Liebling, 2004; McDermott & King, 1988; Sparks et співавт., 1996; Сайкс, 1958; Симкович, 2018а). Ця близькість і взаємозалежність перешкоджає стійкому, надмірному або розбірливому використанню сили.»

До того ж респондента 1, неодноразово застосовувалось фізичне насильство, тим не менш, він згадував про допомогу «смотрящих», послуги яких були не

²⁹ Респондент 1

безоплатні. Ба більше, за його словами, адміністрації виправних установ є наскрізь корумпованими і за додаткову оплату можна отримати багато благ «з-за ґрат». Про те ж, пише Антон Симкович: « Українським тюремним офіцерам, як і їхнім колегам в інших місцях, дозволено застосовувати фізичну силу, включаючи ручну силу та спеціальне обладнання, наприклад, булаву, дубинки та наручники, коли інші засоби вважаються неефективними (Кримінально-виконавчий кодекс України, 2003 р., Ст. 106). Більш конкретно, офіцери можуть на законних підставах застосовувати ручну силу чи спеціальну техніку після попередження, якщо це можливо, якщо ув'язнений фізично чинить опір, грубо виконує накази, демонструє хуліганство, бере участь у масових заворушеннях чи насильницьких діях або намагається втекти. Метою законної сили є припинення подібних протиправних дій та запобігання заподіяння шкоди самому чи іншим (Prison Byelaws, 2014, правило хх: 1, 2)» [5, ст.6]

Висновки

Як можна спостерігати з попередніх тез, зберігається тенденція щодо відходу від бандитських норм та позитивні звершення в напрямку незалежності, толерантності до будь-яких вподобань інших та свободи думки без страху бути покараним. До того ж, минуле не має впливати на майбутнє, а відтак кримінальні 90-сті мають залишитись в 90-х.

Питання рівності та справедливості в українських в'язницях досі має свої прогалини. Рівність та повага, яка постійно транслюється у « Європейській Конвенції»³⁰ не може бути дотримана, допоки є збережена тенденція створення неофійних внутрішніх груп(каст) та героїзація особистості злочинця.

Цікавим залишається той факт, що саме інструменти поширення тюремної субкультури у великий соціум, такі як музика, фільми та інше, транслюється саме з культурних надбань російської федерації і саме з вторгненням російських

³⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

військ на українську територію спостерігається масова відмова від продуктів виробництва країни-агресора. Якщо молодь, така як я, перестане слухати Михайла Круга й перебирати на себе «крутість» злочинців, то чи не буде це причиною спаду поширення тюремної субкультури, як такої й чи взагалі внесе позитивні зміни в рівень злочинності незалежної України?

Та все ж, ці норми переслідують колишніх в'язнів і на волі та чинять на них певний тиск. До прикладу, респондент 2 та 3 важко йшли на контакт та всяко уникали прямої відповіді на питання. На «зоні» вони були так званими «мужиками», тобто просто працюючими на котельнях, ковальнях і тощо поблизу. З одного боку, за їхніми словами, вони «просто працювали з ранку о ночі» і не приймали участь в якихось заворушеннях або були в тісній взаємодії з «блатними», але, як пояснив мені респондент 6, який був у цій вищій касті: «вони тобі нічого не розкажуть, бо бояться, що за ними прийдуть. Вони можуть нічого «такого» не знати, але все одно живуть під [психологічним] тиском».

Якщо говорити узагальнено, то можна стверджувати, що класифікація ув'язнених звузилась до каст «порядних» й «непорядних», але й разом з тим розмежування у правах та обов'язків розширюються відповідно до статусу. «Блатні» виступають одночасно «батьком» та «каратилем» для всіх нижчих каст. «Братва» прислуховується до авторитета, як до великого філософа з багатим життєвим досвідом, виконує всі надані поручення, а в разі непокори має ризик бути покараним кимось з «братви». «Мужикам», як вважають респонденти – найлегше. Респондент 3 з власного досвіду наводив, що він працював на котельні, яка була поруч з виправною установою, там деколи жив, харчувався та при можливості, відпочивав, споживаючи спиртні напої. Тобто, в деяких випадках, представники даної касті можуть навіть не пересікатись з рештою та жити, просто виконуючи те, що їм скажуть.

Найцікавіша тема стосується з опущеними. Для мене особисто були трохи жорстокими способи їх покарання, навіть не беручи до уваги всі декларовані засади рівності та гідності європейських конвенцій.

Напруга під час інтерв'ю була лише тоді, коли респондент 1 розповів про «правила поведження» з нижчими кастами й перепитав мене: «А Ви б так не зробили? Ви вважаєте нормальним, що вони сіли за звалтування дітей? Для мене, це неприпустимо». Для даного респондента, тваринні мотиви розправи є нормальними і на його думку, мали б «вітатися» рештою суспільства. Але він сам злочинець, і потрапив у виправну колонію, за злочин, де він створював афери з документами, але явно не був Робін Гудом.

Після взаємодії з колишніми злочинцями у мені сидить думка, яка визначається як певна аксіома: вони вважають, що все, що вони роблять – правильно. Особисто я, не можу ставити діагнози типу : вони теж люди, які за обставинами життя звернули не туди або злочинці, які випустили своє єство й опинились за ґратами, але можу стверджувати, що саме у закритому суспільстві з тюремною субкультурою, ув'язнені можуть випустити свої тваринні інстинкти з прикриттям цих дій як керуванням моралі.

Як заключним реченням щодо ув'язнених та працівників пенітенціарної служби залишу цитату Антона Симковича зі статті «The Legal and Illegal Use of Force by Prison Officers in Ukraine» :

«Є в'язні, які ніколи не стають дорослими. Вони як діти. Ви розмовляєте з ними, ви їм пояснюєте, ви робите це знову і знову. Іноді ти їх благаєш, іноді заплющуєш очі на певні речі. Але вони просто не розуміють цього. Вони нічого не розуміють, окрім палки. Деякі з них схожі на наркоманів - вони отримують набір «гарячих речей», і вони залишаються поза неприємностями протягом декількох тижнів. Я не розумію, але це так.» [4,ст.6]

Бібліографія

- Symkovych, A. (2018). Do Men in Prison Have Nothing to Lose but Their Manhood? Masculinities of Prisoners and Officers in a Ukrainian Correctional Colony. *Men and Masculinities*, 666-686.
- Symkovych, A. (2018). Negative visibility and 'the defences of the weak': The interplay of a managerial culture and prisoner resistance. *Theoretical Criminology*, 2-20.
- Symkovych, A. (2019). The Legal and Illegal Use of Force by Prison Officers in Ukraine. *The Prison Journal*, 89-111.
- Symkovych, A. (2020). Untrustworthy subjects? Risks, blame and gradual. *European Journal of Criminology*, 1-18.
- Бова, А. (2001). Социологическая интерпретация инфраправа. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 17-31.
- Волохонський, Л. (2016). *По поняттям. Происхождение современной общественной морали.* Издательские решения.
- ГАРАСИМІВ, Т. (2012). ПРИРОДНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ.
- ГОЛИНА В.В. (2007). БАНДИТИЗМ В УКРАЇНЕ: КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОБЛЕМА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ. *ГОСУДАРСТВО И ПРАВО*, 72-79.
- Гофман, И. (2000). *ПРЕДСТАВЛЕНИЕ СЕБЯ ДРУГИМ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ.* Москва: КАНОН-ПРЕСС-Ц КУЧКОВО ПОЛЕ.
- Градецький, А. В. (2015). КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ. *Право та державне управління*, 27-31.
- Гула, Л. (2016). ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОБ'ЄДНАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ГРУПИ НЕГАТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ. 486-491.
- Гула, Л. (2017). КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТ. 223-229.
- Жупанов, Д. (2019). *Аналітичний звіт за результатами моніторингових візитів до установ Державної кримінально-виконавчої служби України у 2019 році.* Київ: Жупанов Д., Нецветаєв Є.
- Крикушенко, О. (2014). ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ. 67-70.
- Кузан, В. (2015). Соціально-правові аспекти перевиховання засуджених в Україні.
- Мартинюк, О. (2015). ГЕНЕЗИС МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ.: *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 95-103.
- Орел, Ю. (2008). *Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи.* Дніпропетровськ.
- ПРОСКУРА, В. В. (2014). КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ТА ЇЇ ПОШИРЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 118-126.

- Рябчинська, О. П., & Стоматов, Е. Г. (2015). КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ. *Право та державне управління*, 36-39.
- Симонов, С. (2020). *Как выжить в современной тюрьме. Книга первая*. Москва: Городец.
- Фуко, М. (1998). *Наглядати на карати. Народження в'язниці*. Київ: ОСНОВИ.
- Човган Вадим, А. К. (2021). Аналіз міжнародних та національних актів в аспекті ризиків, дискримінації чи насильства над засудженими, вмотивованому ненавистю на основі сексуальної орієнтації та гендерної дискримінації. 1- 24.
- Човган, В. (2017). *Як викоринити радянщину з української в'язниці*. Харків: Права людини.
- ШУРУХНОВ, Н. (1993). ЛИЧНОСТЬ ПЕНИТЕНЦИАРНОГО ПРЕСТУПНИКА . 74-83.

Додаток 1. Гайд:

Гайд для проведення глибинних інтерв'ю

Шановний респонденте. Я представляю соціологічну лабораторію Українського католицького університету. В нашому дослідженні ми намагаємося з'ясувати основні проблеми, з якими стикаються люди, що живуть і працюють поза межами власної країни. Ми вдячні Вам за Вашу згоду долучитися до цього наукового проекту.

Ми будемо записувати нашу розмову. Йдеться тільки про аудіозапис, без відео. Цей запис необхідний для того, щоб ми згодом не опустили щось важливе з нашої розмови.

Аудіозапис розмови буде доступний лише вузькому колу дослідників і ніколи не з'явиться у публічному доступі. Однак ми просимо у Вас права процитувати в нашому звіті прямі цитати з інтерв'ю зі збереженням анонімності (зазвичай імена респондентів зашифровують і реальні імена ніколи не називають).

Тут не буває правильних чи неправильних відповідей, оскільки йдеться про Ваш персональний досвід, а він цінний таким, який він є. Тому просимо Вас бути максимально відвертими у власних відповідях.

I. Біографія

1. Розкажіть, будь ласка, про себе.

Необхідно отримати таку інформацію:

- Скільки Вам років?
- З якого Ви регіону?

1. Правила поведінки (розігрів) Розкажіть, будь-ласка, які є правила перебування у (колонії, тюрмі?). Що дозволено, а що –ні?

- Чи існують непередбачувані перевірки наглядачів? Наскільки часті? Розкажіть про особливі випадки.

- Вилучення особистих речей?

- Чи часто трапляються порушення правил?

- Чи існує і яка система покарань в колонії?

2. Люди назовні і всередині (питання про норми справедливості)

- Розкажіть, якими люди стають у тюрмі. Чи дуже відрізняються від тих, що на волі? Чим саме? Які правила є головними для тих, хто на волі, і тих, хто у тюрмі? Пригадайте себе на початку і наприкінці терміну . Наскільки міняються? Чому? Що було важливим на початку, а що стало важливим потім?

- З якими головними проблемами у зв'язку з тим, що Ви помінялися (або на волі все змінилося) Ви зіткнулись, коли Ви вийшли з ув'язнення?

- Чи траплялися на зоні конфлікти ? Хто їх вирішував? Як їх вирішували? Чи Ви думаєте, що ці рішення були справедливими? Чому Ви так думаєте? Розкажіть про випадки. Як відрізняється досвід, здобутий в різних місцях покарань?

3. Формування внутрішніх груп (питання про владу)

- Чи відомі Вам випадки існування неофіційних груп? Розкажіть про досвід з ними. Якого скерування вони були і який вплив на Вас здійснили. Які дії в середовищі таких груп абсолютно неприпустимі, їх не пробачать? А які не підлягають покаранню, хоча з точки зору адміністрації є порушенням внутрішнього розпорядку?

- Які правила порушувати більш небезпечно – адміністративні чи встановлені цими неформальними групами? Яке порушення потягне за собою більше наслідків? Яких?

- Хто з них сильніший? Чому?

- А хто справедливіший? Чому? Розкажіть про випадки несправедливих рішень? Хто у них винен? Розкажіть про випадки, коли один в'язень(Ви) думав, що рішення несправедливе, а решта з ним погодились. Чи погоджувались з рішенням (карою) тому, що вірили в справедливість рішення, чи тому, що боялися наслідків або вважали супротив недоцільним? Яке рішення цього питання (конфлікту, порушення) .

- Хто захищає в'язня, якщо на нього нападають інші в'язні? Чи звертаються в'язні по допомогу адміністрації, коли їх переслідують? Що робить адміністрація для захисту в'язнів від інших в'язнів?

- Чи трапляються випадки протесту в'язнів проти утискання адміністрацією одного з них?

- Чи відчуваєте досі вплив (позитивний/негативний) з боку цих груп? Пригадайте випадки переслідування колишніх в'язнів. Як ця система працює? Кого можуть переслідувати і за що? У кого колишній в'язень може шукати захисту від переслідувань?

Щиро дякую за розмову!

